

6. Тотомианц В. Кооперация в России. – Прага, 1922.
7. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАУ). – Ф. 442, оп. 859, спр.369; Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). – Ф. 313, оп. 2, спр. 1943.
8. ЦДАУ. – Ф.442, оп. 859, спр. 369.
9. Там само. – Ф. 274, оп. 1, спр. 2454; Ф. 301, оп. 1, спр. 1363; ДАДО. – Ф. 313, оп. 2, спр. 2189.
10. Там само. – Спр. 2417.
11. Рабочие кооперативы // Союз потребителей. – 1910. – № 1. – С. 13–15.
12. ДОДА. – Ф. 313, оп. 2, спр. 2226; Корреспонденция // Наше дело. – 1911. – № 6. – С. 14.
13. ЦДАУ. – Ф.442, оп. 860, спр. 65.
14. Провокаторы и охранники в кооперативном деле // Союз потребителей. – 1917. – № 9–10.
15. Хроника. Разъяснение г. губернатора // Наше дело. – 1911. – № 15.
16. Див.: Волошкевич Г.А. Адміністративно-правові умови розвитку українських споживчо-кооперативних союзів наприкінці XIX – на початку XX ст. // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 33. – С. 117–124.
17. Отношение властей // Союз потребителей. – 1910. – № 1. – С. 20; Хроника. Местная // Наше дело. – 1911. – № 12.–С. 17.
18. Волошкевич Г. А. Царський уряд та проблема модернізації нормативно-правової бази діяльності споживчої кооперації (початок XX ст.) // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 33. – С. 120–126.
19. Зельгейм В. Курсь по кооперации. Организация и практика потребительных обществ. – Москва, 1913. – С. 137–138; Меркулов А. Чем грозит потребительной кооперации проект нового нормального устава // Вестник кооперации. – 1911. – № 2. – С. 31–32; Прокопович С. Кооперативное движение в России. Его теория и практика – Санкт-Петербург. – С.325–326.
20. Ким Чан Чжин. Государственная власть и кооперативное движение в России-СССР (1905–1930)...

Аннотация. *Волошкевич Г.А. Государственная политика к потребительски-кооперативному движению на Надднепрянщине в условиях реакции (1907–1910 гг.). Исследовано формы и методы государственного регулирования потребительскими кооперативами Надднепрянской Украины в условиях обострения социально-политической ситуации в стране. Делается вывод о формировании неблагоприятных административно-правовых условий развития кооперации, вследствие установления жесткого контроля государства над товариществами.*

Ключевые слова: *потребительская кооперация, государственная политика, реакция, Надднепрянина*

Summary. *Voloshkevych G.A. The State Policy regarding the Consumer Cooperative Movement in Naddnipyrianschyna (Near-Dnipro Ukraine) in the Years of Reaction (1907-1910). The article investigates the character, forms and methods of the government control over consumer cooperatives in Naddnipyrianschyna during the period of aggravation of the socio-political situation in Ukraine. The author concludes that establishment of the strict state control over cooperative organizations adversely affected administrative and legislative conditions for cooperative business development.*

Key words: *consumer cooperation, state policy, Reaction, Naddnipyrianschyna (Near-Dnipro Ukraine)*

УДК 330.212.86(477)

Л.А. Сокур

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДІЛОВОДСТВА ЗА ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У контексті загальних державотворчих процесів розглянуто питання формування політики діловодства періоду визвольних змагань 1917–1918 років. Визначено магістральні напрямки, пріоритети та історичне значення діяльності Центральної Ради в цій сфері.

Ключові слова: *державотворчі процеси, Центральна Рада, діловодство, українізація, архівно-бібліотечний відділ, система діловодства*

В умовах стрімкого збільшення потоків документів постановка правильної організації діловодства в сфері управління набуває дедалі більшої актуальності. Адже від правильно поставленого процесу значною мірою залежить виконання того чи іншого управлінського рішення. Проте, на початковому етапі розбудови державності (1919 р.) формуванню політики в сфері діловодства належної уваги приділено не було. Мало що змінилося і в наступні роки. Результатом недостатньої уваги з боку держави до цієї проблеми є відсутність

спеціального закону в цій сфері. Відтак дослідження досвіду українських національних урядів початку ХХ ст. у питанні формування державної політики діловодства дасть змогу законодавчо закріпити той досвід, що сформувався й укріпився в українській традиції.

Мета статті – розглянути питання формування політики в сфері діловодства періоду визвольних змагань 1917–1918 рр. у контексті тогочасних українських державотворчих процесів.

Соціально-політичні, національні й економічні суперечності, загострені Першою світовою війною, призвели до краху російської монархії. 27 лютого (13 березня) 1917 р. у Петрограді відбулася демократична революція, унаслідок якої до влади прийшов Тимчасовий уряд на чолі з князем Г. Львовим. Активну участь у тих подіях взяли українці, які організували Тимчасовий революційний комітет. Події в столиці швидко позначилися на житті національних окраїн колись могутньої імперії.

В Україні відбувалося згуртування національних сил, що призвело до виникнення загальноукраїнського центру – Української Центральної ради. Головою УЦР було обрано видатного вченого-історика і громадсько-політичного діяча М. Грушевського.

Для реалізації й доведення управлінських рішень у регіони при Українській Центральній Раді було створено Канцелярію, що відповідала за ведення діловодства в молодій державі. Ця структура утримувалася казенним коштом [1, 83].

Відповідно до Статуту, Канцелярія складалася з адміністрації (директора та його помічника) і шести відділів: загального, господарського, кодифікаційного та видавничого, бухгалтерії, бібліотеки, комендатури. Загальний відділ мав такі підрозділи: канцелярію, відділ стенографістів, відділ особових справ, адресне й інформаційне бюро, експедицію. При кодифікаційно-видавничому відділі було сформовано підрозділ – інформаційний орган "Редакція Вістей Центральної Ради". Господарському відділу було підпорядковано гараж та друкарню [1, 233]. Усі штати Канцелярії затверджувалися Центральною Радою. До загальних обов'язків співробітників входило "берегти тайни Канцелярії – не виносити жодних відомостей канцелярських поза канцелярію".

Комітет співробітників Канцелярії складався з голови, його товариша, секретаря, шести членів і трьох кандидатів, які, працюючи на замінах, мали право голосу. До компетенції Комітету належало порядкування всіма внутрішніми справами Канцелярії, зокрема, розподілом поміж себе функціональних обов'язків, доглядом за правильним ходом роботи тощо. Він мав право робити зауваження за несумлінне виконання доручень співробітниками Канцелярії та виносити догани, а ще вносити пропозиції щодо встановлення розміру їхньої заробітної платні на розгляд Загальних зборів, опікуватися поліпшенням матеріальних і моральних умов праці. Загальні збори, знайомлячись з пропозиціями Комітету, були повноважними вирішувати їх по суті [1, 234].

Для забезпечення дієвого виконання розпоряджень у регіонах, УЦР закликала до створення Рад робітничих та солдатських депутатів на місцях: "Од сього часу кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою". Вона ж проголосила принцип українізації місцевого самоврядування, закріпивши його у відомих положеннях I Універсалу [2, 9 зв.]. На органи місцевого самоврядування покладалися великі надії, зокрема й у справі оповіщення населення України про законотворчу та державницьку політику: "Особливо органи місцевого урядування і самоуправи... повинні поділити тягар... в боротьбі з перешкодами і для того повинні самі... звідуватися з актами Центральної Ради і розпросторювати знайомість з ними всіма можливими способами" [1, 225].

Формування дієвої державної політики в усіх сферах суспільного життя, зокрема й діловодній, у міжсесійний період мав право здійснювати Комітет УЦР, який складався з 40 осіб. До його повноважень входило "вирішення всіх негайних справ, що належать до компетенції Центральної Ради". Рішення приймалися звичайною більшістю голосів, при наявності 2/3 членів Комітету. У випадку, коли кворуму не було, наступні збори вважалися дійсними при будь-якій кількості членів. Вирішені справи подавалися на затвердження УЦР [1].

У червні 1917 р. із ініціативи Комітету було створено Генеральний Секретаріат на чолі з письменником і громадським діячем В. Винниченком. Він став першим крайовим урядом, якому було доручено "завідувати справами внутрішніми, фінансовими, продовольчими, земельними, хліборобськими, міжнаціональними та іншими в межах

України і виконувати всі постанови Центральної Ради” [3, 953]. Для реалізації наміченого потрібно було налагоджувати діловодні процеси як у центрі, так і на місцях. У Декларації Генерального Секретаріату зазначалося: “Ведення роботи... вимагає впорядкування відповідної канцелярії, і тому в склад... введено генерального писаря, найближчим завданням якого є завідування справами всього Генерального секретаріату...” [4, 106].

Отже, важливе місце в справі формування державної політики у сфері діловодства відводилося (поруч із Канцелярією УЦР) Канцелярії Генерального Секретаріату. Постановою УЦР від 20 липня 1917 р. у її структурі передбачалися наступні штатні одиниці: генеральний писар (обійняв П. Христюк), товариш генерального писаря, завідувач канцелярією, діловод, два регістратори, п'ять машиністів та два поси́льних [1, 17].

Відтак протягом 1917–1918 рр. Генеральний писар був вищою службовою особою УНР та членом Генерального Секретаріату. До його обов'язків, окрім ведення поточного діловодства, належало збереження державної печатки та ствердження законності й чинності документів. Посада Генерального писаря існувала з 15(28) червня 1917 р. до 9(22) січня 1918 р. Окрім П. Христюка її обіймали О. Лотоцький та І. Мірний. У зв'язку з перетворенням Генерального Секретаріату у Раду Народних Міністрів УНР замість Генерального писаря було встановлено посаду Державного писаря [3, 155].

Аналогічні Канцелярії були створені при всіх секретарствах (в справах внутрішніх, фінансових, військових, продовольчих, земельних та ін.). У своєму штаті вони мали: управителя, старшого діловода для кожного відділу, писарів різного профілю, кур'єрів. Усі службовці Канцелярій поділялися за класами.

Щодо процедури прийняття законів і розпоряджень, то вона, в умовах революції, зазнала певних змін. Час підготовки законопроектів був “значно скорочений і спрощений, рівняючи до нормальних парламентських звичаїв, що викликалося потребою в незвичайній швидкості законодавчої діяльності, котра мусить не відставати від розвитку революційних подій і задовольняти народне очікування негайних реформ...” [1, 255].

19 листопада 1917 р. постановою УЦР було ухвалено тимчасову форму публікації законів, якою визначалися нові форми й методи діловодства. Постанова містила порядок підготовки нормативно-розпорядчих документів. А саме: спочатку заголовок “Центральна Рада ухвалила (день, місяць, рік) закон, або видала постанову”; далі “текст постанови”; нижче (посередині) підтвердження “З первотвором протоколу згідно”; нарешті “ствердження”, засвідчене підписом голови, товариша голови і секретаря. У такій формі закони надходили до писаря, котрий подавав його до друку в Вісник Генерального Секретаріату [1, 43].

Варто зауважити, що проектом Конституції від 6 грудня 1917 р. також було передбачено регулювання діловодних процесів в УНР [1, 118–123].

Певні уточнення щодо діяльності законодавчої бази були внесені після приходу в Росії до влади більшовиків. Підтверджено “неподільне право” Української Центральної Ради “видавати закони для УНР”. Також зберігали чинність постанови російського уряду, видані на території України до 27 жовтня 1917 р. [1, 84]. Право видавати розпорядження “в обсягу урядування” належало Генеральним Секретарям УНР.

У листопаді 1917 р. на нараді завідуючих відділами було зазначено, що кількість вхідних та вихідних документів із липня по жовтень поточного року збільшилася втричі. Відтак виникла потреба в раціоналізації діловодних процесів. Було висловлено побажання удосконалити саму систему цієї роботи. При обговоренні наголошувалося на завданні уніфікації діловодства.

Врахувавши побажання та зауваження, 22 листопада 1917 р. було ухвалено Інструкцію з ведення діловодства, згідно з якою було чітко прописано процедуру реєстрації вхідної кореспонденції, порядок її фіксації в реєстраційних книгах (за встановленим зразком – Книга №1 та Книга №2), визначено рух документів від реєстратури до їхніх безпосередніх виконавців та процедуру оформлення відповідей на отриману кореспонденцію. Детально йшлося про “чорновик” і “біловик”, “Довідникову книгу” та ін. А ще було встановлено графік роботи Канцелярії, відповідно до якого співробітники секретарства починали службу о 10⁰⁰ і закінчували о 16⁰⁰ [5, 1–4 зв.].

Тоді ж було ухвалено й Тимчасову інструкцію обов'язків чергового урядовця Департаменту загальних справ. Він мав здійснювати прийом всіх адресованих до відомства

пакетів, телеграм, телефонограм і здійснювати їхню реєстрацію. Крім того, передавати одержані справи до відділів, спрямовувати до потрібних урядовців прохачів і стежити, щоб вони не заважали роботі [5, 13]. Такий порядок було удосконалив технічну сторону самого діловодства, циркуляцію діловодних паперів в установі.

Навесні 1918 р. Департамент загальних справ звернувся до уряду УНР з проханням щодо удосконалення процедури циркуляції прийнятих законопроектів та урядового інформування в межах структурних відомств [6, 28]. Ця робота передбачала гласність і відкритість. Для інформування населення про діяльність уряду та події в Україні УЦР було створено інформаційне прес-бюро при Генеральному Секретаріаті, завдання якого полягали у підготовці та публікації різноманітних відозв і резолюцій. Дещо згодом до завдань прес-бюро було долучено випуск першого урядового друкованого органу – "Вісти з Української Центральної Ради". Тоді ж розпочато видавництво "Вісника Генерального Секретаріату України" (пізніше – "Вісник Ради Народних Міністрів Української Народньої Республіки"), який містив всі закони та основні розпорядження уряду.

Помітна роль належала інформуванню. Від оперативності реагування нерідко залежав успіх справи. Розуміючи це, керівники міністерств і відомств почали засновувати власні інформаційні органи. З початку 1918 р. вони видавали "Вісти Київської Округи Водяних Шляхів", "Вісти Народного Міністерства Почт і Телеграфів", "Вісник Міністерства Земельних Справ", "Бюллетень Народного Міністерства по Великокорусским Делах", які стали ареною численних політичних дискусій.

Отож, хоча цілісної системи державної політики в сфері діловодства та урядового інформування на початковому етапі створити не вдалося, перші й досить вагомні кроки на шляху до цього молодим українським урядом були зроблені.

В останні місяці діяльності УЦР публікація законодавчих актів, а також їхня кодифікація покладалися на обраного Державного секретаря. Випуск періодичного "Збірника законів республіки", що містив тексти постанов і розпоряджень уряду, став сферою компетенції Генерального суду [7].

Важливим кроком УЦР стало поновлення статусу української мови в діловодстві, вживання якої до 1917 р., як відомо, було заборонене. Уже в першій відозві Центральної Ради від 9 березня 1917 р. зазначалося: "Народе Український! Ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав... А в найближчій часі право на заведення рідної мови по всіх школах..., по судах і всіх урядових інституціях. З таким же спокоєм, але рішуче, домагайся, Народе, того ж права для української мови від пастирів церкви, земств і всіх неурядових інституцій на Україні". А вже 12 березня 1917 р. було прийняте рішення про те, що "мовою, якою Рада має звертатися, є мова українська" [8, 51].

У квітні 1917 р. член Комітету УЦР І. Стешенко підняв питання про клопотання перед Тимчасовим урядом щодо українізації школи в Україні та вказав "на потребу скликати особливу нараду..." [9, 6–7]. Такі ж наміри були висловлені й в Декларації Генерального Секретаріату УЦР, де йшлося про "українізацію школи" задля "відродженого народу українського і тих національних меншостей, що разом з ним заселяють Україну" [4, 106].

У політиці українізації адміністративної сфери діячі УЦР демонстрували чітку послідовність. Ю. Палеха слушно зазначає, що коли 19 травня 1917 р. до Києва прибув військовий міністр О. Керенський для проведення переговорів з УЦР, виступ М. Грушевського прозвучав українською мовою [10, 95–97].

Спілкуючись з представниками російського Тимчасового уряду в Україні українською, урядовці висловлювали намір доручити комісарові цього самого уряду поставити питання "про видання... акту..., що офіційною мовою в Україні стає мова українська, на яку поволі і має перейти все діловодство" [7, 278–279]. Зауважимо, що й Статут Генерального Секретаріату від 16 липня 1917 р. офіційно констатував, що "всі закони Временного Правительства мають силу в Україні з дня проголошення їх в Краєвому Урядовому Віснику на українській мові" [1, 10–12].

Про переведення всього процесу діловодства на українську мову свідчить і рішення Генерального Секретаріату від 8 вересня 1917 р. У п. 4 постанови читаємо: "Діловодство у Секретаріаті провадиться мовою українською". Проте, з метою забезпечення інтересів національних меншин, 18 вересня 1917 р. Генеральний Секретаріат зробив спробу внести поправку, відповідно до якої українська мова "мала повне право офіційно вживатися поруч

з мовою російською...”, однак більшість висловилося проти і тому прийняли компромісний варіант [4, 313]. Ю. Прадід, підсумовуючи аналіз документів, виданих УЦР, зазначає: “Центральна рада, незважаючи на короткий термін... заклала законодавчі основи розв’язання мовних проблем в Україні, які стосуються як української мови, так і мов національних меншостей” [8, 53–54].

Варто відмітити, що українізацію діловодства підтримували далеко не всі урядовці, тому цей процес не був таким простим як здається попервах. Велике значення в процесі українізації діловодних процесів відіграв Генеральний Секретаріат, який взявся допомагати тим урядовцям, які мали труднощі з діловою українською мовою.

Процес українізації діловодства широко підтримувався судовими інстанціями, зокрема Генеральним судом. Мова йшла про “вживання заходів, щоб в суді послідовно було скасовано всяку русифікацію і щоб урядовці, хто справді хоче служити українській державності, протягом 2–3 місяців надбали б собі потрібне знання української мови...” [11, 31 зв.].

У березні 1918 р. УЦР знову повертається до питання надання українській мові статусу державної, що простежуємо в ухваленому “Законі про запровадження української мови у банківській і торговій сфері” [8, 51], у п. 3 якого проголошувалося, що “мовою в діловодстві має бути державна українська” [7, 229].

Найпоказовішим щодо курсу на українізацію державного апарату УНР є звернення Генерального судді С. Шелухина до Ради Народних Міністрів УНР від 22 квітня 1918 р, в якому він зазначає: “З утворенням Української держави українська мова через те саме стала мовою державною, і тим всі урядовці повинні знати її і вживати у всіх урядових актах, переписках, зносинах, як і взагалі у всім діловодстві. Сього вимагає українська державність, слугувати якій повинен кожен, хто хоче бути урядовцем, і се логічно випливає з факту існування Української Народної Республіки як суверенної держави...” [11, 31 зв.].

Зауважмо, що політика українізації державного апарату та інших структур суспільно-політичного життя не обмежувалася лише запровадженням української мови, а розглядалася як механізм реалізації власної державної політики, що перебувала в стадії формування. Восени 1917 р. було створено Бібліотечно-архівний відділ при Департаменті мистецтв Генерального секретарства справ освітніх (з січня 1918 р. – Народного Міністерства освіти УНР) на чолі з відомим істориком О. Грушевським. Він мав піклуватися документальною спадщиною України з метою її подальшого використання в науковій роботі. Цей новоутворений відділ поряд із суто практичною діяльністю розробляв проект архівної реформи, за якою передбачалося створити Національний архів, розширити доступ до архівної інформації, розпочати видання спеціального археографічного часопису, заснувати бібліографічну та археографічну комісії з гуртками при них, а ще укласти реєстр українських документів у російських архівах для повернення їх в Україну [12].

У березні 1918 р. при Головному управлінні Генерального штабу було засновано Державний військово-історичний архів (очолив Я. Жданович), на який покладалися функції архівного управління, що мало організувати військово-історичні архіви в Україні. Ця установа порушувала питання про збирання і зберігання архівів російських військових частин і штабів, дислокованих свого часу в Україні, архівних фондів Південно-Західного і Румунського фронтів колишньої російської армії, численного матеріалу про українізацію військ тощо [13].

І все ж, попри всі зусилля УЦР, велика кількість документальних матеріалів цього періоду була втрачена назавжди. Революційні події всередині держави, бойові дії на фронтах Першої світової війни негативно вплинули на ведення поточного діловодства, збір і збереження наявних документів.

Підсумовуючи аналіз державної політики в сфері діловодства періоду Української Центральної Ради, варто відмітити, що власне УЦР заклала підвалини в сфері українського державного діловодства, серед яких можна виокремити такі основні напрямки: по-перше, українізацію діловодних процесів; по-друге, створення власних діловодних інституцій з чіткою структурою підпорядкування для дієвого виконання державних рішень; по-третє, збереження наявного документального фонду шляхом створення архівних установ. Отже, молода українська держава здобула свій перший позитивний досвід щодо формування політики в сфері діловодства та українізації діловодних процесів, врахувавши який, потрібно сьогодні раціоналізувати відповідні зміни щодо своєчасного і якісного впровадження урядових постанов у життя.

Література:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1115, оп. 1, спр. 1.
2. Там само. – Спр. 4.
3. Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид. – К.: Генеза, 2001.
4. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. / Ред. кол.: В. Смолій, О. Бойко, Ю. Гамрецький та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1.
5. ЦДАВО України. – Ф. 2581, оп. 1, спр. 46.
6. Там само. – Ф. 1064, оп. 1, спр. 2.
7. Палеха Ю.І. Організація діловодства в державному апараті українських урядів 1917–1918 років // Вісник державної служби України. – 2008. – № 2 (<http://www.guds.gov.ua> на 29.03.2010).
8. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: Навч. посібник. – Сімферополь: Доля, 2002.
9. ЦДАВО України. – Ф. 1115, оп. 1, спр. 16.
10. Там само. – Спр. 13.
11. Там само. – Ф. 1064, оп. 2, спр. 5.
12. Архіви в Україні: Історія // <http://www.archives.gov.ua> (на 01.05.2010).

Аннотація. Сокур Л.А. *Приоритеты государственной политики Украины в сфере делопроизводства в период Центральной Рады.* В контексте общих государствосозидающих процессов рассмотрено вопросы формирования политики делопроизводства периода освободительной борьбы 1917–1918 годов. Определены магистральные направления, приоритеты и историческое значение деятельности Центральной Рады в этой сфере.

Ключевые слова: *государствосозидающие процессы, Центральная Рада, делопроизводство, украинизация, архивно-библиотечное отделение, система делопроизводства*

Summary. Sokur L.A. *Ukraine's State Policy Priorities Set by the Central Rada in the Field of Recordkeeping.* The article examines the recordkeeping policy formation during the Ukrainian revolution (1917 – 1918) in the context of general state formation processes. The author points out key directions, priorities and historical importance of the activity of the Central Rada in this field.

Key words: *state formation processes, the Central Rada, recordkeeping, Ukrainization, archive-library department, recordkeeping system*

УДК 94(477)“1918–1919”–058.232

В.М. Щербатюк

**НАРОСТАННЯ ПРОТЕСТУ СЕЛЯН УКРАЇНИ
ГЕТЬМАНСЬКІЙ І БІЛЬШОВИЦЬКІЙ ВЛАДІ 1918–1919 рр.:
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Простежено зростання селянського повстанського руху в Україні в період від осені 1918 р. до кінця 1919 р. Висвітлено деякі аспекти сучасної української історіографії цієї проблеми.

Ключові слова: *Україна, селяни, Гетьманат, більшовики, історіографія*

Ряд аспектів Української революції 1917–1921 рр. потребують детального і глибокого дослідження. До таких відноситься селянський повстанський рух, рушійну силу якого становило українське селянство – близько 80 % населення тогочасної України. Значною мірою поглибленню пізнавального процесу сприяє аналіз висвітлення селянського повстанського руху у працях сучасних українських вчених.

З'ясування причин широкого розгортання повстанського руху в 1919 р., організаційних та ідеологічних засад новопосталих і діючих повстанських загонів варто шукати в подіях періоду осені 1918 – початку 1919 р. У зв'язку з цим метою запропонованої розвідки є максимально повно показати рівень осмислення тогочасного селянського повстанського руху сучасними українськими дослідниками.

Повстанському рухові осені 1918 – 1919 рр. приділили увагу В. Солдатенко [1; 2], О. Бавико [3], К. Петриченко [4], Г. Пітик [5], Я. Малик [6; 7], Д. Михайличенко [8], О. Нестеров [9], П. Захарченко [10], А. Лисенко [11; 12], П. Ісаков [13] та ін. У працях Р. Васковського [14], О. Чіхрадзе [15], Ж. Мина [16] це питання розглянуто синхронно, у контексті дослідження ширшої проблеми. А В. Лозовий [17], Д. Архієрейський [18; 19],